

tasvir edilerek anlatılırken Meâric sûresinde bu gerçek farklı tablolarla ortaya konulmuştur. Sürede kıyamet ve âhiretle ilgili olarak Kur'an'ın bildirdiklerine inananlara yönelik uyarılar, Allah'ın büyüklüğü, bazı kıyamet tasvirleri, inkârcı insanın menfi tabiatı ve cennetle ödüllendirilecek müminlerin belirgin vasıfları hakkında kısa açıklamalar yer almaktadır. Âyetler arasındaki münasebet sebebiyle sûrenin tamamının bir defada indiği söylenebilir.

Sûrenin muhtevasını üç bölümde ele almak mümkündür. Birinci bölüm (âyet 1-21), tehdit edildikleri azap hakkında inkârcıların Hz. Peygamber'e yönelttikleri sorulara cevap niteliği taşıyan âyetlerle başlar ve azabı hiçbir gücün engelleyemeyeceği ifade edilir. Tefsir kaynaklarının çoğunda kabul edilen görüşe göre bu ilk âyetler Mekke müşriklerinden Nadr b. Hâris'in, "Ey Allah, eğer bu senin tarafından gelmiş bir hak kitap ise hemen üzerimize gökten taşlar yağdır veya bize da-

ha acı bir azap ver" (el-Enfâl 8/32) demesi üzerine nâzil olmuştur (Vâhidî, s. 250; İbnü'l-Cevzî, VIII, 357). Diğer bir rivayete göre ise Resûl-i Ekrem müşrikleri Allah'ın azabıyla korkutunca onların, "Muhammed'e sorun, bu azap kime isabet edecekmış?" demeleri üzerine bu âyetler indirilmiştir. Allah'ı "zü'l-meâric" olarak tavsif eden ifadedeki (âyet 3) meâric kelimesinin "gökler, bol lutuf ve nimetler, cennette Allah'ın sevdiklerine vereceği dereceler" şeklinde farklı anlamları olduğu belirtilmektedir (Fahreddin er-Râzî, XXX, 122). Bu bölümde daha sonra Allah'ın bildirdiği azabın mutlaka geleceği, buna karşı konulamayacağı bildirilir ve azabın gerçekleşeceği günün dehşeti etkileyici bir üslûpla tasvir edilir. O gün herkesin yalnız kendisiyle meşgul olacağı, hiçbir dostun bir başka dostu yardım edemeyeceği, suçluların kendilerini kurtarmak için en yakınlarını bile gözden çıkaracağı bildirilir. İnsanın doymak bilmeyen bir mal hırsına ve bencillik duygusuna sahip olduğunu belirten ifadeler (âyet 18-21), özellikle o dönemdeki Mekke toplumunda bu durumun ne kadar yaygın olduğunu göstermektedir.

İkinci bölüm (âyet 22-35), müminlerin aşırı hırs ve bencilliklerini aşmalarını sağlayan, böylece onlara ahlâkî bir olgunluk kazandıran bazı üstün özelliklerini ve davranışlarını ortaya koyan âyetlerle başlamaktadır. Bunlar düzenli namaz kılma, mallarında ihtiyaç sahiplerinin hakları bulunduğunun bilincinde olma, âhiret gününe inanma, namus ve iffetini koruma, emanete riayet etme, verilen sözlere sadık kalma, şahitlikte dürüst davranma şeklinde sıralanmakta, bu özelliklere sahip olanların cennetle ödüllendirileceği belirtilmektedir. Diğer taraftan bu âyetler Mekke dönemindeki ilk müslümanların iman, ahlâk ve ibadet konularındaki duyarlılıklarını yansıtmaları bakımından dikkat çekicidir. Zenginlerin mallarında ihtiyaç sahipleri için belirli bir hakkın bulunduğunu bildiren 24-25. âyetlerdeki "hak" kelimesiyle zekâtın kastedildiğini ileri sürenler olmuşsa da aralarında Mücâhid'in yer aldığı bazı âlimler, sûrenin indiği dönemde henüz zekâtın farz kılınmadığını dikkate alarak âyetlerde zekâtın dışındaki malî yardımların kastedildiğini söylemişlerdir (Kurtubî, XVIII, 291).

Sûrenin üçüncü bölümünde (âyet 36-44) inkârcıların Hz. Peygamber'e doğru koşarak başına üşüşmeleri ve ondan duyduklarını hayretle karşılayıp alaylı tarzda

birbirleriyle konuşmaları kınanmaktadır. Bu bölümde yer alan, "Onlardan her biri cennete gireceğini mi umuyor?" meâlindeki 38. âyet, müşriklerin Resûl-i Ekrem'i dikkatle dinlememeleri ve söyledikleriyle alay ederek birbirlerine, "Muhammed'in dediği gibi eğer şunlar cennete girecekse muhakkak ki biz onlardan önce gireceğiz" demeleri üzerine nâzil olmuştur (Vâhidî, s. 250). Sûrenin son âyetlerinde Hz. Peygamber'i teselli eden bir üslûpla inkârcıların âhirette içine düşecekleri acıklı ve alçaltıcı durum anlatılmaktadır.

Meâric sûresinin faziletleriyle ilgili olarak bazı kaynaklarda yer alan, "Allah Seele sâilün sûresini okuyan kimseye emanetlerini ve ahidlerini gözetken kimselerin sevabını verir" şeklindeki hadisin (meselâ bk. Zemahşerî, IV, 160) sahih olmadığı belirtilmiştir (Muhammed et-Trablusî, II, 724).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "arc" md.; Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, Kahire 1379/1959, s. 250; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 156-160; İbnü'l-Cevzî, *Zâdû'l-mesir*, VIII, 357; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXX, 121-133; Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 278-297; Muhammed et-Trablusî, *el-Keşfü'l-ilâhî'an şedîdî'z-za'fue'l-mevzû'a ve'l-uâhî* (nşr. M. Mahmûd Ahmed Bekkâr), Mekke 1408, II, 724; Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5347-5364; Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân* (trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr.), İstanbul 1987, VI, 416-425; Seyyid Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'ân* (trc. Salih Uçan v.dğr.), İstanbul 1991, X, 171-189.

KÂMİL YAŞAROĞLU

MEÂRİCÜ'n-NÜBÜVVE

(معارج النبوة)

Muîn el-Miskîn'in
(ö. 907/1501-1502)

Hz. Peygamber'in
hayatı ve mucizelerine dair
Farsça eseri.

Tam adı *Me'âricü'n-nübüvve fi me-dârici'l-fütüvve* olan eserin muhtevasını bir giriş, dört bölüm (rükün) ve bir hâtime olarak ele almak mümkündür. Resûl-i Ekrem'in özellikleri, faziletleri ve ona salavat getirmenin faydaları gibi konulara ayrılan girişten sonra birinci bölümde Hz. Peygamber'e ait nurun (nûr-ı Muhammedî) başlangıçtan itibaren annesi Âmine'ye intikal edişinin devreleri ve ataları olan diğer peygamberlerin kısaca hayatları anlatılır. Burada nûr-ı Muhammedî'nin yaratılış keyfiyetine ilişkin rivayetler aktarılır; Âdem'in topraktan yaratılmasından sonra bedenine ruhun üflenmesi

Meâric sûresinin ilk âyetleri

ve yeryüzünün halifesi yapılması, sırtından soyunun çıkarılması ve peygamber seçilmesi, Şit, İdris, Nüh, Hüd, İbrâhim ve İsmâil'in soyu aracılığıyla nûr-ı Muhammedî'nin ebeveynine intikal etmesi hakkında bilgi verilir. İkinci bölüm, Resûlullah'ın doğumundan önce ve dünyaya gelişinden vahiy almaya başladığı zamana kadar vuku bulan nübüvvet delillerine da irdir. Bu bölümde Hz. Peygamber'in nübüvvetinin öncü haberleri, geçmiş ilâhî kitaplarda bulunan kayıtlar (beşâirü'n-nübüvve), kâhinlerle cinlerin bu konuda verdiği haberler, peygamberlerin portreleri, isimleri ve lakapları; Resûl-i Ekrem'in doğumu sırasında ve çocukluğunda gerçekleşen ilginç olaylar, onun nübüvvetten önceki hayatı, ticarî seferleri, Kâbe'nin imarı gibi konular ele alınır.

Eserin üçüncü bölümü Resûlullah'ın Mekke dönemine ayrılmıştır. Vahyin başlaması, ilk müslümanlar, müşriklerin Hz. Peygamber'e ve ashabına yaptığı eziyetler, Habeşistan hicreti, Kureyş halkının Resûlullah'ı öldürmek üzere anlaşması, mi'râcın vuku bulması, Birinci ve İkinci Akabe biatları burada temas edilen belli başlı konulardır. Dördüncü bölüm Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden vefatına kadar geçen hayatına dairdir. Bu bölümde hicret yolculuğu, Bedir, Uhud ve Hendek gazveleri, Mekke'nin fethi, peygamberlik iddiasında bulunan bazı kişilerin türemesi, Resûl-i Ekrem'in vefatı, vefatından sonra ortaya çıkan bazı olaylar hakkında bilgi verilir. Kitabın son kısmında Hz. Peygamber'in hissî, zatî ve aklî mucizeleri anlatılır. Hissî mucizelere dair verilen bilgilerin bir kısmının sahih hadis kaynaklarında yer almaması dikkat çekicidir.

Tasavvufî bir üslûpla kaleme alınan *Me'âricü'n-nübüvve*'de sahih olmayan bazı rivayetlerin yanı sıra yer yer anlatılan olaylarla ilgili hikâyeler de nakledilmiş, bu husus eserin halk arasında rağbet görmesine vesile olmuştur. Eser genel muhtevasıyla Resûl-i Ekrem hakkında Kur'an'ın çizdiği tablodan farklı bir imaj uyandırmakta ve onun sünnetullah'a uyan bir "beşer peygamber" olduğu gerçeğine aykırı tasvirler içermektedir.

Me'âricü'n-nübüvve'nin Süleymaniye Kütüphanesi'nde çeşitli nüshaları vardır (Ayasofya, nr. 3258, 3387, 3442-3444). Eser Farsça aslından Celâlzâde Mustafa Çelebi (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 4289, Serez, nr. 1813; Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi,

nr. 1131) ve Altıparmak Mehmed Efendi (İstanbul 1257, 1290, 1306, 1327-1328; Bulak 1271) tarafından *Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî* ve *Şemâil-i Fütüvvet-i Ahmedî* adıyla Osmanlı Türkçesi'ne çevrilmiştir. İkinci tercüme çevirenin adına nisbetle daha çok *Altıparmak* diye meşhur olmuş ve M. Faruk Meyan tarafından sadeleştirilerek yayımlanmıştır (İstanbul 1976).

BİBLİYOGRAFYA :

Muîn el-Miskîn, *Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî ve Şemâil-i Fütüvvet-i Ahmedî* (trc. Altıparmak Mehmed Efendi), İstanbul 1273; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1723-1724; *Sicill-i Osmânî*, IV, 148-149; *Osmanlı Müellifleri*, I, 212-213; M. Tayyib Gökbilgin, "Celâlzâde", *İA*, III, 62.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

MEBDE

(المبدأ)

Aklın, bilimlerin
veya varlığın ilkesi anlamında
felsefe terimi.

İslâm felsefesinin ontoloji, epistemoloji ve metodoloji disiplinlerinde sıkça kullanılan *mebde* (çoğulu *mebâdî*) için Türkçe'de ilke terimi türetilmiştir. Grekçe'de *arkhe* ve Latince'de *principium* ile karşılanmıştır. Modern Batı dillerinde Latince kökten gelen kelimeler kullanılmaktadır (İng. *principle*, Fr. *principe*). Son dönem Osmanlıca felsefe sözlüklerinde Fransızca "principe" için *mebde* terimi önerilmiş; varlık sebebi, aklın a priori ilkeleri, mantık yasaları, ahlâk kuralları, bilimlerin temel ilkeleri gibi çeşitli bağlamlardaki kullanımları açıklanmıştır. Modern Arapça'da da aynı teknik anlamlar *mebde* ile ifade edilmektedir (İsmail Fenni, s. 551-553; Cemîl Salîbâ, II, 320-322; Kara, s. 246, 277).

Sokrat öncesi Yunan felsefesinde fizik âlemin temel maddesinin (*arkhe*) ne olduğu sorusu felsefenin ana problemlerinden. Antik felsefede "arkhe problemi" denilen bu soruya cevap aranırken önceleri maddî nesneleri tek bir maddî sebep ile açıklama düşüncesi hâkimdi. Thales'in su, Anaximenes'in hava olduğuna inandığı bu maddî ilke Anaximandros'un belirsiz şeyi ile (*apeiron*) duyulur alandan akledilir alana taşınmış. Parmenides'in "bir"i, Pisagorcular'ın matematik ilkeleri (*arithmos*, *monas*), Demokritos'un atomları gibi soyut kavramlara yol açmıştır. Empedokles ise gerçek anlamda ilke olarak dört unsuru kabul etmiştir (bk. ANÂSİR-ı ER-BAA).

Grek felsefesinde "arkhe" terimi "doğrulanmak için kanıtı ihtiyacı olmayan, kendisi bir kanıtın, bilginin yahut kıyasın dayanağı olan ilke" anlamında bilgi teorisyle de ilişkilendirilmiştir. Eflâtun, tûrî-dengelimci çıkarımlara başlangıç noktası oluşturan idealar teorisi gibi temel hipotezler kabul etmekle birlikte kendilerinden önce bir önermenin gelmediği ilke kavramına da vurgu yapmıştır (Peters, s. 23-24, 93). Aristo ise terimin bu anlamına *Organon*'da değinmiştir (*Logic, Prior Analytics*, I, 39; *Logic, Posterior Analytics*, I, 98). Buna göre birincil olan öncül veya hipotezler kanıtlanması gerekmeyen ilk ilkeler, aksiyomlar yahut postüladır. İlke terimini sebeplilik teorisi çerçevesinde ele alan Aristo, önceki filozofların görüşlerini anlatıp eleştirdikten sonra kendisinin dört sebep fikrine dayalı sentezini temellendirmektedir (*Metaphysics*, I, 501-513).

"Aklın a priori ilkeleri, kanıtların dayandığı temel öncüller" anlamıyla *mebde* terimine, eş anlamlısı olan *evvel* ile (çoğulu *evâil*) birlikte *Organon*'un klasik Arapça tercümelerinde rastlanmaktadır (Aristoteles, *en-Naşşû'l-kâmil*, III, 182; IV, 431; ayrıca bk. EVÂİL). İlk İslâm filozofu Kindî, aynı şey hakkında hem "O odor" hem de "O o değildir" şeklindeki iki önermenin çelişik olduğunu aklın doğrudan ve zorunlu olarak kavradığını belirtirken bu ilkelere işaret etmektedir. Ayrıca âlemin sonluluğu kanıtlamasını geliştirirken ortaya koyduğu "ilk öncüller" de (el-mukaddimâtü'l-üvel) bütün kanıtların dayanacağı temel ilkeleri ifade etmektedir (*Resâ'il*, I, 107-108, 114). Fârâbî ilk öncüllerin yanı sıra ilk ilkeler (el-mebâdîü'l-üvel) tabirini de kullanır ve ikisinin eş anlamlı olduğunu özellikle belirtir. Filozofa göre bu ilkeler deneyden gelmez, insan aklında doğal biçimde oluşmakta yahut doğuştan bulunmaktadır. Onlar felsefenin ilkeleri olarak tümel, doğru ve kesin olup felsefî yöntem bu yönüyle safsata veya cedel gibi yöntemlerden ayrılır (*Kitâbü'l-Burhân*, s. 23; *Kitâbü'l-Cedel*, s. 28).

Mebde terimi İslâm felsefesinde "ilimlerin ilkeleri" anlamında da kullanılmıştır. Buna göre felsefî ilimlerin konular (mevzûât), ilkeler (mebâdî) ve problemler (mesâil) olmak üzere üç metodolojik yönü bulunur. İlimler bu yönlerden birbiriyle hem farklılaşır hem ilişki içinde olur; bu ilişki ve farklılıklar da felsefî ilimlerin tasnifini şekillendirir. İlkeler ya ilimlerin ta-